

מבט אחר על ספר איוב

מיכאל פדידה

"אמל רבוי: שטן ופנינה לשם שם נתכוונו" – בבא בתרא טז, א.

מדוע סיפור המסגרת של איוב וספר איוב כולם אינם פותרים את בעיית הרוע בעולם: "צדיק ורע לו רשות וטוב לו"? בספר קהילת מנוסחת כך הبعיה: "אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שmagiu אליהם כמעשה הצדיקים" – ח, 14. הרוי נימוקים אחדים לתיקוף הטיעון הזה:

1. אלוהים אינו מספר לאיוב שהוא עבר ניסוי מה שכן נאמר לאברהם, משמע שזה לא פתרון או הסבר לבעיית הרוע.

2. בעצם כבר אברהם הוכיח בניסוי העקידה שהשטן לא צודק ואם כך מה בא ספר איוב מחדש, אלא אם כן בא השטן להציג אלטרנטיבת למסורת הגמול, שਮעקרת אותה מיסודה, אם כי ניתן לטעון שאיוב נפגע בשלב השני בגופו, ובכך יש חידוש לעומת הניסוי שבו העומד אברהם.

3. החתרנות של הספר: בעצם אלוהים אינו עונה לאיוב. איוב אומר: אני רוצה שאלוהים ידבר איתי ויסביר לי מדוע אני סובל, אבל אלוהים מופיע בטורנדו מאיים ומתגאה אבל אינו עונה לאיוב וגם לא עוסק בהנהגו את העולם בעניין הגמול. ("might" אינו יוצר "right"). ספר איוב רומז: הנה לאלוהים בכבודו ובעצמו אין תשובה לבעיה התיולוגית הניל והוא אפילו אינו מנסה לענות עליה בצורה עניינית ורצינית, כי בעצם אין לו תשובה. (מאיר שלו בספרו "תניך" עכשו" על תשובה אלוהים לאיוב: "אלוהים לא מדובר בעניין").

4. ספר איוב הוא חתרני גם מהסיבה הבאה: הוא מעורער על מסורת הגמול המקראית שמשמעותה כל טוב ארצי וגשמי לצדיקים ועונשים בגוף וברכוש לרשעים, דרך השטן שופיע כمبرך תיאולוגי. הצדיק האמתי צריך לדבוק בדרכו ללא תלות בשכר שהוא מקבל על כך. רק זו היא האמונה האמיתית: "הcheinם יראו איוב אלהים?". לשון אחר, ספר איוב מעמיד אידיאל אחר של צדיקות שמנוטקת מתועלתו.

הairoוניה היא שרmb"ם מקבל את עמדת השטן בדיוון שלו על ספר איוב ב"מוראה נבוכים" "זאת הייתה מטרת ספר איוב... שלא תטעה... שידיעתו [של אלוהים] תהיה כידיעתנו... כאשר האדם יודע זאת יוכל עליו כל פגע, והפוגעים לא יוסיפו לו ספקות באשר לאלוה, והאם הוא יודע או אינו יודע, **משגיח** או **מוזנich**. יתר על כן (הפוגעים) יוסיפו לו אהבה...וכמו שאמרו (חכמיינו) ז"ל: עושים מאהבה ושמחים ביסטוריון" (חלק שלישי, פרק כ"ג). ובאופן מפורש יותר בהקדמה שלו לפרק "חלק", בה הוא מצטט את אנטיגנס איש שוכו: "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרוב על מנת לקבל פרס" – אבות א, ג. המאמין האולטימטיבי הוא אדם "שעובד מאהבה" כמו אברהם.

כאן עלי לדijk: ברור לי שהציג איוב כאוהב ה' בצדיקות הניל של הרmb"ם על ספר איוב אינה הרעיון המרכזי שלו בהסביר שלו על תשובה ה' לאיוב. אני הבהירתי את הצגת איוב כאוהב ה' על סמך הצדיקות שלו את אמרת חז"ל: "עושים מאהבה וגוי", כי מייד אחרי פרק כ"ג בחלק השלישי, מציג הרmb"ם בפרק כ"ד בהרחבה את אברהם כאוהב ה' כפי שהוא התגלה בפרשת העקידה: "...כי אברהם אבינו לא מיהר לשחות את יצחק מתוך פחד מן האל... אלא אך ורק בגָלְל אַהֲבָתוֹ יתעלה ויראותו... לא בשל ציפייה לשכר ולא מתוך פחד מפני עונש".

ישעהו ליבוביץ הציג את אברהם ואת איוב כדמות אידיאלית של מאמינים אולטימטיביים שדקבים באמונותם "לשם שמים" ללא ציפיה לשכר כלשהו ולא תלות בגורלם האישית, גם אם הוא גרווע שבגורועים. (ראו: ישעהו ליבוביץ, יראת אלוהים בס' בראשית ובס' איוב).

אני טוענן שהרmb"ם וליבוביץ מאמצים בעצם את דעתו של השטן, שטען שצדיק אידיאלי דבק באמונתו גם אם רע לו ("ירא אלוהים חינס"). חלקו הראשון של סיפור המסגרת נמצא בהלימה מלאה עם גופו של ספר איוב. אין פתרון לביעית הרוע אם יש תוקף לתורת הגמול המקראית, אבל הבעיה תאבד מהומרתה אם האמונה השלטת הייתה זו של השטן, דהיינו שאין ערך לאמונה שמותנית בגָמָל חֻמָרִי.

לשון אחר, יתכן שספר איוב לא התכוון לתת את הפירוש שהרmb"ם מייחס לו, אלא הוא רצה להגיד שאין נמצא במקרה תשובה טובה לזעקותיו של איוב על כך שאלוהים אינו מנהל את העולם בצדק וזאת בinguוד לאקסיומה ההופוכה של אברהם: "השופט כל ארץ לא יעשה משפט?!" – בראשית יח כה.

ספר איוב מראה, כאמור, שלאלוחים אין תשובה לערעור של איוב על צדクトו בהנהגת העולם, אף על פי שלכאורה אלוהים ניצח את איוב. لكن מובן למה הספר אינו מספר שאלווהים אמר לשטן אחרי שאיוב חלה בשחין ולא קילל את אלוהים : הנה ניצחתי.

מכאן שספר איוב הוא ספר חתרני המתחזה בספר אמוני תמים, דבר שעוזר לו להיכנס לקאנון של התנ"ך.

5. אני לא בטוח שאכן איוב הוא הצדיק האידיאלי, כפי שחשב ליבובי. אמן כאשר חלה איוב בשחין הוא אמר לאשתו : "גם את הטוב נקבל מאת האלווהים ואת הרע לא נקבל?" אמירה שמתאימה לצדיק האידיאלי. אולם די מהר איוב מתלונן על מר גורלו ועל אי הצדק שפגע בו, בניגוד לתורת הגמול במקרא (כפי שהדבר בולט באיוב פרק יב). لكن אולי מחבר ספר איוב לא מספר בסוף העלילה שאלווהים אמר לשטן שהוא ניצח אותו בוויכוח.

elibobiz חשב שמשורר תהלים במזמור ע"ג בדומה לאיוב מייצג את הדמות האידיאלית של הצדיק של המאמין ל"שם שמיים" : "ואני קרבת אלוהים לי טוב" אף על פי ש"כלה שארי ולבביי" ג. ליבובי ותלמידים-חברים. שיחות על מבחר פרקי השגחה, מתוך "מורה נבוכים" לרמב"ם. עמ' 323). לדעתו, איוב אינו דומה למשורר תהלים במזמור ע"ג, שਮוכן לחיות עם הסתירה בין מצבו הרע לבין הגורל הטוב שצפוי לו על פי תורה הגמול המקראית.

6. מדוע רוב הפרשנים של ספר איוב לא הגיעו למסקנה שאינו מציע בעצם פתרון לביעית הרוע? תשובה אפשרית : גוף הספר (לא המסתגרת הספרית) מחולק לשישה חלקים : ההוויכוח של איוב עם שלושת רעיו, הדעה של הצער אליהו ותשובה אלוהים בסערה. הרעים לא מצלחים לתת תשובה מספקת והם משתמשים. אחר כך באה תשובה אליהו שעלייה איוב לא מגיב, ומכאן שהיא יותר טובה מהדעה של שלושת הרעים והיא גם מתרימה את התשובה האולטימטיבית של אלוהים. לשון אחר, מחבר הספר רומז במבנה המשולש, שהספר מתקדם בכיוון לנארו לתשובה טובה. لكن, מתקבל הרושם שאלווהים נותן תשובה מספקת לאיוב, מה גם שאיוב בעצמו מודה שנסתתרמו טענותיו : "...לכן הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדע". כמובן, יש ממש בתשובה של אלוהים. לדעתו מחבר הספר הסופה בזו את דעתו האמיתית שהוויכוח של איוב עם אלוהים הסתיים בתיקו לכל היוטר ולא בניצחון מוחץ שלו.

7. הניסוי של איוב הוא אמצעי ספרותי שנועד לתאר מצב של מהפץ בגורלו של צדיק מ טוב לרע, שמחrif את הבעיה של צדיק ורע לו. מצבו הטוב של איוב בתחילת הסיפור חיזק בו את האמונה באלהים, אך המהפץ בגורלו העמיד בפניו בעיה שהשטי צפה שיימוד בפניה, אם כי הוא לא "ברך" את אלהים באופן מפורש.

8. חז"ל ניסו לפטור את בעיית צדיק ורע לו וכוי בעורת האמונה בגין עדן וגינויו. כל אדם יקבל את הגמול המגיע לו, אם היה צדיק או רשע, בעולם הבא. זהו פתרון המניח את הדעת לפחות לגבי המאמין התמים. מעניין שהז"ל ייחסו לאיוב כפירה בתקיית המתים – בבא בתרא טז א. ככלומר שאיוב של פתרון אפשרי כזה לבועית הרוע בעולםנו. יתכן שימוש כך נאמר: "...כפל לו הקדוש ברוך הוא שכרו בעולם הזה [כדי] לטרדו מן העולם הבא" – בבא בתרא טז ב.

9. לסיום – ניסיתי לטעון בספר איוב רמז באופן סמוני שאין פתרון הולם לבועית צדיק ורע לו ושאלוי הוא רמז שם נאץ את עמדת השטן שמעלה על נס את המאמין שמצדיק את הדין על אף מר גורלו, הבעיה תיעלם מאליה, אם כי פתרון זה סותר באופן חזיתי את תורה הגמול המקראית שהיא מרכזית ואיתנה במקרא.

לדעתם, כדי להבין טוב יותר את ספר איוב, צריך להתייחס בספקנות לחלק מהטענות העובdotיות שכביבול הספר מספק: למשל: האם השטן הוא אכן דמות שלילית והאם אכן איוב עמד בהצלחה בניסיון כפי שהספר טוען? בסופו של דבר ספר איוב אווח' למראית עין בתוקף של תורה הגמול המקראית. איוב מבריא ועושו מושב לו כפלים והוא מקיים משפחה חדשה, דבר המאשר את תורה הגמול המקראית – צדיק וטוב לו רשע ורע לו.

העליתי השערה שמחבר ספר איוב הסתיר את מסratio האmittים, על ידי שתילת "עובדות" שהוא לא מאמין בתוקף שלחן. הסיפור על ההתערבות של השטן עם אלהים נושא מסר חשוב ואני רק סיפור מסגרת לבועיה הגדולה של תורה הגמול במקרא: צדיק ורע לו רשע וטוב לו.

הערות

1. אביא עכשו את היצוט המלא של דברי רבינו לוי על הקטרוג של השטן על איוב, בתרגום של שטיינזלץ: "שtron ופנינה לשם שמים נתכוונו. שtron, כיון

שרהה שדעתו של הקדוש ברוך הוא נוטה אחר איוב [ומשבח אותו] אמר : חס ושלום , ישבח [אלוהים] את אהבתו של אברהם [אליו]."

פרשנות : אלוהים ציין לשבח את איוב בפני השטן . השטן העלה ספק בדבר אמונהו של איוב , שמא היא תליה בדבר . לפि רבי לוי , השטן חשב על אברהם שעמד בניסיון העקידה והרהה שאמונהו בה' היא מוחלטת ובלתי תליה בשיקולי תועלת . יש לשים לב שהשטן מדבר על אהבת אברהם לאלהים : אהבה פירושה יחס חיובי שאינו מותנה בцеיפיה לגמול מצד האהוב . لكن הוא הציע לאלהים שיעמיד ב מבחן את איוב כפי שהעמיד את אברהם . הרשימה הינו"ל מרחיבת את המשמעות שרבי לוי מייחס לשטן : ביקורת על תורה הגמול המקראית .

הגמר מספרת (שם) שאמורא אחר דרש את דברי רבי לוי במקום אחר (בפפניו שבבל) ובא השטן ונשך לרגליו של אותו אמורא על שלימד עליו זכות .

תופעה יוצאת דופן מנקודת הראות שלו שרגיל שימושיים אותו . השטן מופיע אצליו כדמות חיובית זוואת בנגדו לתפיסה המקובלת שרוואה אותו כדמות שלילית . لكن הרמב"ם שהחזיק בדמיון המסורתי השילוי של השטן נמנע מלצטט את דבריו של ר' לוי על השטן וממצטט מאותו מקור בבבא בתרא את דבריו של ריש לקיש : "הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות". השטן מופיע כמברך מוסרי בסיפור המפורטים על פלימו והשטן במסכת קידושין , דף פ"א , עמוד א-עמוד ב . בעקבות דמותו החיובית באותו סיפור , הגעתינו לתובנה שנייתנו להאריך את ספר איוב מבט אחר , כפי שניסיתי לעשות במאמר זהה .

2. תפילת קריית שמע הנאמרת בשחרית ובערבית כוללת בתמצית את תורה הגמול המקראית : "והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי...ונתני מטר ארצכם בעתו...ואספת דגnek ותירושך ויכחרך...השמרו לכם פן יפתח לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים...וחרה אף ה' בכם ועוצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה" – דברים י"א . אבל קריית שמע כוללת גם את הפרשה הראשונה : "שמע ישראל...ואהבת את ה' אלהיך, בכל לבך ובכל נפשך ובכל מאדך" – דברים ו , דהיינו אהבת ה' שאינה תליה בדבר .

שתי הפרשיות הינו"ל מקראית שמע מופיעות גם במזוזה וגם בבתי התפילהן .

3. הרמב"ם כלל את האמונה בתורת הגמול כאחד משלושה עשר העיקרים שלו (היסוד האחד عشر בקדמה לפרק "חלק" : "שהוא יתעלה נוטן שכר למי שמקיים צווויי התורה, ועונה למי שעובר על אזהרותיה, ושהכרו היוטר גדול הוא העולם הבא"). יש כМОבון אי הלימה בין עמדת הרמב"ם לפि המקור הזה לבין אותו מקור, שהזכיר לעיל ולבין תפיסתו במורה נבוכים שמעלה על נס את האמונה הבلتית מותנית באלהים .

4. מסופר שאליישע בן אבוייה יצא לתרבות רעה, לאחר שנתקל במקרה של מוות לא מוצדק, שסתור את תורה הגמול של התורה : "פעם אחת היה [אלישע בן אבוייה] יושב ושונה בבקעת גינוסר וראה אדם אחד עלה בראש הדקל ונintel אם על הבנים וירד משם בשלום, למשך ראה אדם אחר שעלה לראש הדקל ונintel את הבנים ושילח את האם וירד משם והכיסו נחש ומת. אמר כתיב : שלח טובתו של זה היכן היא אריכות ימיו של זה ?" (ירושלמי, חנוכה, פרק ב הלכה א). משמע, שבעיתות הרוע בעולם, יכולת להבא לכפירה .